

Koroškem in Gorenjskem. Prva in druga knjiga, Maribor 1994; Franci Strle: Tomšičeva brigada 1944. Maribor 1995). Omenjena dela temeljijo na izredno veliki količini pregledanih in uporabljenih dokumentov partizanskega in okupatorjevega izvora ter na drugih virih. Na tej osnovi se prikazujejo resnični dogodki, zato je že omenjena monografija o Bračičevi brigadi velik prispevek k zgodovini vojaških dogajanj na območju 4. operativne cone NOV in POS. Manjka le še obdelava zadnjega dela Tomšičeve brigade. Z objavo omenjenega dela bi bil zgodovinski pregled delovanja enot 4. operativne cone NOV in POS zaokrožen. Pred slovenskimi vojaškimi zgodovinarji bo torej kmalu stal izziv - izdelava vojaškozgodovinske študije o 4. operativni coni oziroma sinteza zgodovine slovenske vojske na Štajerskem v vojnih letih 1941-1945.

Tomaz Teropšič

M i l k o M i k o l a: Sodni procesi na Celjskem 1944-1951. Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, Študija 1., Celje 1995, 226 strani.

Vsebinsko in tudi pripovedno dovolj zanimiva publicistična dejavnost arhivskih ustanov v zadnjem času je eden nespornih dokazov, da je na tem področju prišlo do zamenjave generacij. V arhivih je namreč raziskovalno delo vse bolj prisotno in izdaja resnih arhivskih in historičnih študij ni več izjema ali izreden dogodek, temveč postaja sestavni del in zaključek delovnega procesa kvalificiranega arhivista. Če bodo novi direktorji uspeli zadržati ustvarjalen in deloven kader, ki se je v zadnjem desetletju zbral v njihovih ustanovah, potem se bo kmalu zabrisala umetno ustvarjena ločnica med arhivistom in raziskovalcem, se pravi med tistim, ki naj bi dokumentarno gradivo zbral in strokovno uredi ter tistim, ki naj bi ga historiografsko preoblikoval v tak ali drugačen spomenik preteklosti.

Zgodovinar mag. Milko Mikola je eden izmed arhivskih delavcev, ki se že dalj časa zagnano posveča raziskovanju novejših slovenske politične zgodovine, zato njegovo ime v strokovni javnosti ni neznano. Posebno odmevno in dragoceno je njegovo proučevanje različnih oblik procesa podržavljenja zasebnega premoženja na Celjskem v času zasedbe slovenskega ozemlja med letoma 1941 in 1945 ter v prvih povojnih letih; pomeni namreč uvod v celovitejšo in problemsko obravnavo enega izmed usodnejših gospodarskopolitičnih procesov, ki so se v letih 1945-48 odvijali v slovenskem prostoru. Med njegovimi dosedanjimi objavami je treba opozoriti vsaj na naslednje: Zaplembe premoženja v celjskem okrožju v letih 1945-1948 (Celjski zbornik, 1990), Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem (Celjski zbornik, 1991), Zaplembe premoženja v Sloveniji v letih 1945-1946 (Prispevki za novejšo zgodovino, 1992).

Najnovejše delo predstavlja logično nadaljevanje njegovih dosedanjih raziskovalnih naporov, saj osvetljuje obdobje političnih in zrežiranih procesov na Celjskem v letih 1944-51. Ker ta problematika doslej ni bila podrobneje obdelana, kajti spadala je med teme, ki so se jih morali zgodovinarji in pravniki izogibati, njegovo

delo zapolnjuje eno izmed praznin v našem zgodovinskem spominu. Je pa tudi dovolj aktualno, saj hote nanovo oživlja nekatere tragične dogodke iz bližnje preteklosti.

Avtorjevo izhodišče je kaznovalna politika sodišč oziroma sodnikov in javnih tožilcev na Celjskem, ki nosijo velik del odgovornosti za povojne sodne procese, saj so se v glavnem sprijaznili z vlogo, ki jim jo je namenila partija v obračunu s svojim razrednim nasprotnikom, ter aktivno sodelovali pri teh procesih. Raziskavo je omejil na leta 1945-51, saj je bilo v tam času največ procesov, poleg tega pa se spisi kazenskih sodišč za ta leta v celoti nahajajo v Zgodovinskem arhivu Celje.

V skladu z opisano prostorsko in časovno omejeno zasnovo je pisec v uvodnem poglavju analiziral organizacijo in delovanje partizanskih vojaških sodišč na območju IV. operativne cone v času od avgusta 1944 do maja 1945. Lotil se je tudi medvojnih izvensodnih usmrtitev, to je okoli 100 primerov likvidacij oseb, ki so jih zakrivali pripadniki VOS, VDV in OZNE brez sodnega postopka. Opozoril je še na podobne brezpravne likvidacije v partizanskih enotah ter dodal seznam na smrt obsojenih iz širšega celjskega območja.

V drugem poglavju je osrednja pozornost namenjena procesom pred vojaškim sodiščem julija in avgusta 1945 v Celju. To so bili procesi proti pripadnikom slovenskega domobranstva, nacionalsocialistične stranke, funkcionarjem Štajerske domovinske zveze in še drugim osebam, ki so bile aretirane in zaprte v teharskem taborišču zaradi suma, da so med vojno storile kaznivo dejanje. Izpostavil je procese proti nemškim industrijskim podjetnikom (Francu Koellnerju, družini Woschnagg, Avgustu Westnu idr.), v katerih si je nova oblast prilastila najpomembnejša podjetja na tem področju. Veliko prostora je namenil tudi povojnim izvensodnim usmrtitvam. To območje je namreč spadalo med tiste, kjer je bilo takih usmrtitev največ v Sloveniji; med več kot tisoč žtvami so prevladovali pripadniki slovenskega domobranstva in njihovi svojci, ki so bili maja 1945 pripeljani iz Vetrinja, in pripadniki nemške manjšine.

V tretjem poglavju so razčlenjeni procesi, ki so potekali pred senatom Sodišča slovenske narodne časti julija in avgusta 1945 v Celju. Ta senat je odigral pomembno vlogo pri "zdravem čiščenju slovenskega narodnega telesa", saj je obsodil okoli 1000 oseb, ki so bile obtožene navdušenja in agitiranja za nemško okupacijsko oblast in Hitlerja, zaničljivega izražanja o NOB itn. Iz avtorjevih dokumentiranih opisov je razvidno, da je bila v določenih primerih storjena krivica, zato so bile take sodbe razveljavljene.

Četrto poglavje govori o procesih pred okrožnim in okrajnim sodiščem v Celju v obdobju 1945-51, torej v času, ko je nova oblast predvojno zakonodajo razveljavila, nov kazenski zakonik pa sprejela šele leta 1951, tako da so morala sodišča izrekati kazni na podlagi posameznih predpisov. Obsojence, ki so jih v tem času v glavnem obsodili na podlagi zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo in zakona o "pobijanju" nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, so v večini primerov obravnavali kot politične nasprotnike. Njihov položaj se je poslabšal leta 1948, ko so uvedli nov kazenski postopek, po katerem je za primere,

ko je šlo za politične prestopke, preiskavo prevzela OZNA (UDV); ker je bilo kot dokaz za krivdo dovolj že priznanje obtoženca, je OZNA z vsemi metodami hotela priznanje dobiti. Sodišče je imelo samo nalogo pripraviti in izvesti glavno obravnavo. Mikola je v tem poglavju ob vrsti primerov dokazal, da je kaznovalna politika temeljila na politični segregaciji državljanov oziroma v ločevanju na privilegirane in nepriviligirane. Medtem ko sta sodišči političnim nasprotnikom za najmanjše prekrške izrekli ostre kazni (odvzem svobode, zaplemba premoženja, smrtna kazen), so partiji za iste prekrške dobili mile kazni. Na koncu tega poglavja je statistični pregled poslovanja kazenskega oddelka okrožnega sodišča v Celju v letih 1945-48.

V zadnjem poglavju je najprej izčrpno predstavil nekatere najpomembnejše procese pred okrožnim in okrajnim sodiščem v Celju v letih 1945-51. Zaradi boljše preglednosti jih je obravnaval po skupinah, in sicer posebej procese proti industrialcem in obrtnikom, trgovcem, kmetom, duhovnikom in redovnikom ter proti pripadnikom ilegalnih skupin in organizacij. Na koncu tega najobsežnejšega poglavja je obdelal še ostale procese, to je tiste, ki so tudi imeli politični značaj, saj so potekali proti informburojcem, tistim, ki so žalili ljudsko oblast in njene nosilce ipd. Posebno pozornost je namenil tistim obtožencem, ki so imeli dovolj poguma, da so javno in celo pisno izrazili kritičen odnos do oblasti in njenih gospodarskih ukrepov.

Knjigo mag. Milka Mikole, ki jo poleg zanimivega slikovnega gradiva, skic grobišč in taborišč, krasi jasno in tekoče pripovedovanje, je izdal Zgodovinski arhiv v Celju.

Jože Prinčič

Jože Prinčič: *Povojne nacionalizacije v Sloveniji 1945-1963*. Dolenjska založba, Novo mesto 1994, 176 str. (Seidlova zbirka; 12).

Zgodovinar dr. Jože Prinčič, znanstveni sodelavec Inštituta za novejšo zgodovino, je resnično ploden pisec zgodovinskih študij. Le dve leti po objavi monografije o industrializaciji Slovenije v desetletju 1947-1957 in objavi virov o nacionalizaciji je slednjo obdelal tudi v monografskem delu. Namen tega je bil "znanstveno utemeljena in ovrednotena zgodovinska analiza povojnih nacionalizacij." (str. 5) Nedvomno ustrezno postavljen cilj, saj je nacionalizacija eden tistih ukrepov, ki ga po vsakem prevratu ali revoluciji nova oblast uvede kot enega prvih za svojo utrditev in uveljavitev. Seveda je bila nacionalizacija, ki jo je uzakonila in izvedla jugoslovanska oblast po drugi svetovni vojni, drugačnega značaja in namena, kot je bila tista po prvi, ko je, kar avtor pravilno opredeljuje, bila "navidezna". Prinčič žal ne pojasni dovolj jasno te razlike oziroma ne opredeli, kaj nacionalizacija sploh je, kdaj jo neka državna oblast uvaja in izvaja, nasploh ne pojasni pojma in namena nacionalizacije kot ukrepa, s katerim država prevzame dotedanjo zasebno lastnino v svoje lastništvo. Tudi ne opozori na različne načine